

МЕТОДИКА ТА ОРГАНІЗАЦІЯ КОНСТАТУВАЛЬНОГО ЕТАПУ ДОСЛІДЖЕННЯ СТАНУ БАЗОВОЇ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ

У статті розкрито методика та організація констатувального етапу дослідження стану базової психолого-педагогічної підготовки майбутніх юристів.

Ключові слова: психолого-педагогічна підготовка майбутніх юристів, психолого-педагогічна компетентність майбутніх юристів.

З'ясування стану базової психолого-педагогічної підготовки майбутніх юристів потребує обґрунтування методики та організації констатувального етапу дослідження.

Основні результати дослідження, присвяченого теоретико-методичним основам психолого-педагогічної підготовки майбутніх юристів, викладені у численних публікаціях автора [1–4]. У своїй монографії ми обґрунтували загальні підходи до створення методики дослідження психолого-педагогічної підготовки майбутніх юристів на різних її етапах [5]. Розкриємо детальніше методику й організацію констатувального етапу дослідження стану їх базової психолого-педагогічної підготовки.

Метою статті є обґрунтування методики й організації констатувального етапу дослідження стану базової психолого-педагогічної підготовки майбутніх юристів.

Методика педагогічного дослідження – це комплекс методів, поєднання яких уможливило б із найбільшою достовірністю дослідити такий складний і багатофункціональний предмет, яким виступає освітній процес [6, с. 78].

Метою констатувального етапу дослідження було дослідження сучасного стану психолого-педагогічної підготовки майбутніх юристів в університетах України задля подальшого розроблення концепції, змісту й структури, методів і форм, моделі практико зорієнтованої психолого-педагогічної підготовки майбутніх юристів.

Відповідно до логіки емпіричного дослідження, на підготовчому етапі необхідно було визначити вимоги до психолого-педагогічної (професійно-рольової) компетентності юристів різних спеціалізацій на основі аналізу результатів експертної оцінки, потім – власне констатація: здійснити аналіз змісту, структури, методів форм існуючої психолого-педагогічної підготовки майбутніх юристів, потім – аналіз рівнів їх базової і спеціальної психолого-педагогічної компетентності.

У процесі емпіричного дослідження вирішувалися такі завдання:

1. Визначити вимоги до психолого-педагогічної компетентності юристів різних спеціалізацій на основі аналізу результатів їх експертної оцінки досвідченими юристами.

2. Дослідити стан базової психолого-педагогічної підготовки майбутніх юристів.

3. Дослідити стан базової психолого-педагогічної компетентності майбутніх юристів за результатами їх базової психолого-педагогічної підготовки.

4. Намітити можливі шляхи формування психолого-педагогічної компетентності майбутніх юристів.

Для вирішення дослідних завдань і перевірки висунутих гіпотез застосовувалися різноманітні методи, зокрема:

- методи збирання інформації (психодіагностика, анкетне опитування, експертне оцінювання);
- кількісні (математичні та статистичні методи) та якісні (аналіз, синтез, порівняння) методи опрацювання експериментальних даних;
- інтерпретаційні методи (визначення закономірностей, формулювання підсумків та висновків).

Для збору первинної емпіричної інформації використовувалися як готові психодіагностичні методики, так і особисті розробки автора.

Для опрацювання дослідних даних і розрахунку статистичних показників використовувалася прикладна комп'ютерна програма SPSS for Windows, версії 16.0 та 11.5.0. При цьому використовувалися непараметричні статистичні критерії. Програму констатувального етапу дослідження наведено у табл. 1.

Таблиця 1

Програма констатувального етапу експериментального дослідження

Назва етапу	Зміст експериментальної роботи
Підготовчий	– аналіз наукової літератури з проблеми психолого-педагогічної підготовки майбутніх юристів; – обґрунтування поняття, структури та рівнів психолого-педагогічної компетентності майбутніх юристів; – розроблення методики дослідження психолого-педагогічної компетентності майбутніх юристів; – дослідження вимог до психолого-педагогічної компетентності юристів різних спеціалізацій шляхом експертного оцінювання
Констатувальний	– дослідження стану базової психолого-педагогічної підготовки майбутніх юристів; – констатація стану базової психолого-педагогічної компетентності майбутніх юристів
Результуючий	– узагальнення результатів констатувального етапу експерименту, розроблення концепції, змісту, форм та методів, моделі і методики психолого-педагогічної підготовки майбутніх юристів

На констатувальному етапі експерименту у дослідженні стану базової психолого-педагогічної підготовки та базової психолого-педагогічної компетентності майбутніх юристів взяло участь 380 осіб – 63 юристи та 317 студентів перших курсів юридичних спеціальностей п'яти університетів України: Одеської національної юридичної академії, Київського університету права НАН України, Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана, Київської державної академії водного транспорту імені гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного, Ужгородського національного університету.

Розглянемо методику дослідження вимог до психолого-педагогічної компетентності юристів різної професійної спеціалізації.

З метою уточнення психолого-педагогічної характеристики діяльності юристів – представників окремих юридичних професій – юрисконсультів, нотаріусів, суддів, прокурорів, адвокатів нами було проведено серед них опитування. Як експерти виступили представники зазначених юридичних професій з Києва, Одеси, Донецька, Ужгорода, Харкова зі стажем роботи від 5 до 22 років. Опитування здійснювалося за модифікованою нами анкетною К.К. Платонова та авторською анкетною.

Методика була побудована таким чином. Спочатку були виокремлені ті вміння, які за результатами аналізу нормативно-правових актів і наукової літератури з проблем структуризації професійної юридичної діяльності відображають психолого-педагогічну компетентність юристів різних професій. Аналогічним чином було угруповано комплекси професійно значущих особистісних якостей. Потім модифікована анкета запропонували експертам. У процесі дослідження було здійснено процедуру узгодження експертних оцінок, за допомогою якої відібрано оцінки експертів, які відповідали необхідному рівню об'єктивності.

Професійно значущі вміння було угруповано відповідно до найбільш характерних (професійно важливих) ролей, які виявлено у представників кожної із досліджуваних юридичних спеціалізацій, наприклад “уміння консультанта” і розкрито їх зміст для експертів. Професійно значущі особистісні якості юристів у процесі аналізу було угруповано за такими ознаками: організаційні (організований, наполегливий, рішучий, упевнений, домінуючий, схильний до повчання тощо), комунікативні (товариський, красномовний, блискучий оратор, схильний до маніпулятивного спілкування, схильний до довірчих стосунків тощо), мисленнєві (критичність, широта, глибина, гнучкість, швидкість та оригінальність мислення тощо), імажинативні (багатство та яскравість уяви), вольові (рішучий, стабільний, наполегливий тощо), емоційні (урівноважений, чуйний, вразливий, відкритий у спілкуванні тощо) атенційні (розподіл, переключення, концентрація уваги), мнемічні (швидкість запам'ятовування, тривалість зберігання запам'ятованого, точність пригаданих деталей, швидкість пригадування тощо). Якості й вміння необхідно було оцінити в межах від “7” – найбільша професійна значущість для даної спеціалізації до “1” – найменша професійна значущість для даної спеціалізації.

У результаті обробки анкет було виокремлено групи *професійно значущих особистісних якостей* для кожної з юридичних професій (середні числові значення від 4 до 7). У межах цієї значущості було виділено найнеобхідніші для певної професії якості: “надвисока професійна значущість” (5,5–7 балів), “висока професійна значущість” (4,5–5,4 бала), “середня професійна значущість” (4,4–4 бали), якості, оцінені в межах 3,9–1, визначені як “професійно не значущі” для даної юридичної спеціалізації.

Наступним завданням було дослідження стану психолого-педагогічної підготовки майбутніх юристів в університетах України. Метою такого дослідження було з'ясування того, якою мірою існуючі структура, зміст, методи, форми такої підготовки відповідають критеріям гуманізації, інтеграції психологічної й педагогічної складової, системності, фундаменталізації, інтеграції теорії та практики, практичної спрямованості, професійної спрямованості. Як методи дослідження цього емпіричного матеріалу використовувались: аналіз навчально-методичного забезпечення психолого-педагогічних / психологічних / педагогічних дисциплін, програм підготовки до професійної практики в юридичних клініках, спостереження автора за перебігом психолого-педагогічної підготовки, бесіди, інтерв'ю в процесі проведення констатувального етапу експерименту.

Наостанок необхідно було перевірити: чи забезпечує існуюча психолого-педагогічна підготовка формування психолого-педагогічної компетентності в майбутніх юристів. Зупинимось на цьому аспекті докладніше.

Зазначимо, що сформованість як базової психолого-педагогічної компетентності майбутніх юристів, так і спеціальної можна було з'ясувати в тих університетах, у яких існують два етапи підготовки (базова ППП і професійна ППП), наприклад, у Київському національному економічному університеті імені Вади-

ма Гетьмана. В інших університетах вивчалися результати лише одного етапу відповідно до існуючих програм підготовки майбутніх юристів. Тому на констатувальному етапі експерименту ми не ставили завдання визначити взаємозв'язок між сформованістю базової і спеціальної психолого-педагогічних компетентностей.

Критерії сформованості кожного із цих двох видів компетентності відображають зміст *компонентів* психолого-педагогічної компетентності майбутніх юристів (*мотиваційного, пізнавального, особистісного, поведінкового*) і розкриваються в показниках.

Під *критерієм* ми будемо розуміти ключові ознаки, параметри того чи іншого компонента готовності, що дають можливість оцінити ступінь його прояву. *Емпіричні показники* є кількісними чи якісними індикаторами, за якими може здійснюватися дослідження. Методики дослідження мотиваційного, пізнавального, особистісного та поведінкового компонентів базової психолого-педагогічної компетентності подано в табл. 2.

Таблиця 2

**Методи дослідження емпіричних компонентів
базової психолого-педагогічної компетентності майбутніх юристів**

Компонент	Критерій	Показники	Методики
Мотиваційний	Наявність мотивації до вивчення базової ППД та визнання її практичної значущості	Визнання доцільності вивчення дисципліни “Основи психології та педагогіки”. Наявність інтересу до вивчення даної дисципліни. Визнання практичного значення для життя даної дисципліни. Визнання практичного значення даної дисципліни для майбутньої професії	Анкета “Ставлення до базової психолого-педагогічної підготовки” (авторська розробка)
Пізнавальний	Узгодженість суб’єктивної та об’єктивної оцінки базових психолого-педагогічних знань	Самооцінка знань з психології. Самооцінка знань з педагогіки. Успішність опанування базової дисципліни “Основи психології та педагогіки”	Анкета “Ставлення до базової психолого-педагогічної підготовки” (авторська розробка). Успішність за результатами ПМК та задачі іспиту з дисципліни “Основи психології та педагогіки”
Особистісний	Розвинутий соціальний інтелект	Здатність до прогнозування поведінки інших. Здатність до сприйняття та вираження невербальної експресії. Здатність до розуміння інших та встановлення мовленнєвого контакту. Здатність до міжособистісної взаємодії	Тест Дж. Гілфорда “Соціальний інтелект”
Поведінковий	Сформованість умінь рефлексувати психологічні та педагогічні проблеми й умінь їх вирішувати	Частота постановки перед собою психологічних завдань. Результативність вирішення психологічних завдань.	Анкета “Ставлення до базової психолого-педагогічної підготовки” (авторська розробка)

Сформованість компонентів психолого-педагогічної компетентності на етапі базової психолого-педагогічної підготовки визначається досягнутістю рівнів такої компетентності. Охарактеризуємо їх.

Високий рівень. Студенти визнають доцільність вивчення базової психолого-педагогічної дисципліни, виявляють інтерес до неї, визнають її практичне значення для життя і майбутньої професійної діяльності. Самооцінка знань з психології та педагогіки узгоджується з високою академічною успішністю з цієї дисципліни. Загальний рівень розвитку соціального інтелекту – високий, що на поведінковому рівні виявляється в уміннях рефлексувати педагогічні та психологічні проблеми у житті та навчанні, ставити перед собою відповідні завдання й успішно їх виконувати.

Середній рівень. Виявляється визнання доцільності вивчення базової психолого-педагогічної дисципліни, проте існує невизначеність щодо того, чи викликала вона у студента інтерес. Самооцінка знань з психології і педагогіки не підтверджується успіхами в опануванні даної дисципліни. Рівень розвитку соціального інтелекту характеризується високими показниками здатності до прогнозування поведінки інших, проте здатність виражати себе на вербальному та невербальному рівнях, здатність до міжособистісної взаємодії виявляється середньою або низькою. Студенти зазначають, що їм інколи доводиться стикатися з психологічними чи педагогічними проблемами у житті, ставити перед собою завдання їх вирішити, проте їм важко визначитися з тим, наскільки вони успішно їх вирішують.

Низький рівень. Студенти не вважають вивчення базової психолого-педагогічної дисципліни доцільним і не виявляють до неї інтересу. Відповідно їй не вважають її значущою для життя в цілому і для майбутньої професійної діяльності зокрема. Самооцінка здобутих знань – середня або низька, академічна успішність за результатами поточно-модульного контролю і/або іспиту – середня або низька. Показники соціального інтелекту, сформовані на низькому рівні, переважають за кількістю ті, які сформовані на середньому чи високому рівнях. Студенти зазначають, що вони не ставлять перед собою завдання вирішити психологічні чи педагогічні проблеми, водночас вважають, що вони завжди їх успішно вирішують.

Методичні засоби діагностики варіювалися залежно від змісту психолого-педагогічної підготовки майбутніх юристів у конкретному університеті й умов проведення дослідження. У процесі дослідної роботи змінювався і конкретизувався методичний апарат, відпрацьовувалися окремі методики. Надамо пояснення щодо використаних засобів діагностики.

Як основну форму отримання інформації щодо досліджуваних параметрів було обрано методику анкетування. Відомо, що анкетування – це процедура проведення опитування у письмовій формі за допомогою попередньо підготовлених бланків – анкет (від франц. “перелік запитань”), що самостійно заповнюються респондентами [7, с. 164]. Цей метод має такі переваги: висока оперативність отримання інформації; можливість організації масових обстежень; порівняно мала трудомісткість процедур підготовки й проведення досліджень, опрацювання їх результатів; відсутність впливу особистості та поведінки того, хто опитує, на роботу респондентів; уникнення можливості прояву суб’єктивної упередженості дослідника до опитуваних [7, с. 164]. Саме ці переваги й зумовили вибір цього методу, оскільки нам потрібно було зібрати інформацію відносно досить значної вибірки досліджуваних у різних університетах. Звичайно, цей ме-

тод має й недоліки, зокрема, респонденти можуть висловлювати своє ставлення, виходячи із потреби надавати соціально схвальні відповіді попри анонімність анкетування. З метою подолання суб'єктивізму окремі питання варіювалися, конкретизувалися.

При розробленні анкет враховувалося, що на анкетування, яке здійснювалося в реальних умовах навчального процесу, може бути відведено мінімум часу. Тому перевага відводилася закритим запитанням, комплексам запитань із певного аспекту. Водночас здійснювалася перевірка дієвості розробленого діагностичного інструментарію через порівняння отриманих даних із результатами відомих та перевірених психодіагностичних методик.

Коротко обґрунтуємо розробку та вибір окремих засобів діагностики.

“Анкета для експерта (професійно значущі психолого-педагогічні якості юриста)” була створена на основі методу узагальнення незалежних характеристик, розроблюваного свого часу К.К. Платоновим. До переліку характеристик було включено як особистісні якості, так і схильності, необхідні для професійної діяльності прокурора (експерти – прокурори), юрисконсульта (експерти – юрисконсульти), адвоката (експерти – адвокати), судді (експерти – судді), нотаріуса (експерти – нотаріуси) (всього 48 запитань). Пропоновані характеристики необхідно було оцінити експертам у межах від 7 балів – “найзначущі” до 1 “найменш значущі”. За середніми оцінками за кожний параметр визначалась його значущість. Мета створення та застосування цієї методики – перевірка гіпотези щодо відмінностей вимог до особистісних якостей представників кожної із зазначених юридичних спеціалізацій.

“Анкета для експерта (психолого-педагогічні уміння, необхідні для виконання юристом професійно важливих ролей)” було створено задля перевірки гіпотези стосовно відмінностей професійні значущості психолого-педагогічних умінь, необхідних для виконання професійно важливих ролей прокурором, юрисконсультом, адвокатом, суддею, нотаріусом. Система оцінювання, запропонована експертам, та аналіз результатів експертної оцінки здійснювався аналогічно до способу, вказаного у попередній методиці. Кількість умінь, зміст яких було розкрито експертам – 6.

Анкету **“Ставлення до результатів базової психолого-педагогічної підготовки”** було створено з метою з'ясування сформованості компонентів базової психолого-педагогічної компетентності. Вона містила як відкриті, так і закриті запитання. На закриті запитання пропонувалися три варіанти відповідей, які відповідали трьом рівням компетентності: “так, не знаю, ні”; “успішно, важко сказати, невдало”, “постійно, інколи, ніколи”, “маю знання, маю знання, але не вмію їх застосовувати”, “мені бракує знань” тощо. Запитання стосувалися: ставлення до результатів базової ППП в цілому; ставлення до набутих у процесі базової ППП знань та вмінь; практичної значущості набутих психолого-педагогічних знань і вмінь; здатності до постановки перед собою психологічних та педагогічних завдань; здатності успішно вирішувати зазначені завдання; успішності опанування базовою ППД тощо. Останнє запитання анкети стосувалося уявлень студентів щодо того, яким чином, на їх думку, було б доцільно вдосконалити психолого-педагогічну підготовку в плані її практико зорієнтованого характеру. За результатами відповідей на ці запитання, наданих у довільній формі, надалі підраховувалася кількість згадувань тих чи інших бажаних форм і методів навчання. Кількість запитань – 20.

Анкета містила як відкриті, так і закриті запитання. На закриті запитання пропонувалися три варіанти відповідей, які відповідали трьом рівням компетентності: “так, не знаю, ні”; “успішно, важко сказати, невдало”, “постійно, інколи, ніколи”, “маю знання глибокі, достатні для спілкування, здійснення управління, виховного впливу”; “маю знання, але вони не зорієнтовані на виконання практичних завдань”; “маю знання, але не вмію їх застосовувати”, “маю знання фрагментарні, які не дають уявлення про специфіку майбутньої професійної діяльності”; “уміння сформовані, сформовані частково, не сформовані” тощо. Кількість запитань – 9.

Тест Дж. Гілфорда “*Соціальний інтелект*” було обрано з метою визначення наявності у студентів особистісних властивостей, які забезпечують їх базову психолого-педагогічну компетентність. Соціальний інтелект є системою інтелектуальних здібностей особи, що визначає адекватність розуміння поведінки людей. У міжособистісних стосунках він виконує регулятивну функцію та забезпечує соціальну адаптацію особистості. Соціальний інтелект є професійно важливою якістю для професій типу “людина–людина” та дає змогу прогнозувати успішність діяльності педагогів, психологів, менеджерів, юристів та ін. Отже, вибір цієї діагностичної методики є цілком доцільним з огляду на те, що вона застосовується для майбутніх юристів, а також на те, що вона вимірює адаптацію особи до нових умов спілкування.

Тест складається з кількох субтестів, якими можна виміряти: компетентність у прогнозуванні поведінки інших, знання нормо-рольових моделей і правил, що регулюють поведінку (функція прогнозування і цілепокладання в поведінці, розуміння причинно-наслідкових зв'язків); компетентність у сприйнятті й вираженні невербальної експресії, станів, почуттів, намірів, інтуїтивне розуміння інших (функція розуміння емоційного стану іншого, емпатійність, уміння встановлювати невербальний контакт); компетентність у вербальному спілкуванні, інтерпретація і багатство інтонацій мовлення, сприйняття та розширення репертуару рольової поведінки (функція розуміння мови, вміння встановлювати мовленнєвий контакт та підтримувати його); компетентність у міжособистісній взаємодії (функція орієнтування у динамічній ситуації багатоособової міжособистісної взаємодії, гнучкість у сприйнятті, інтерпретації рольової поведінки інших) [8, с. 100–117].

Висновки. У результаті обґрунтування методики й організація констатувального етапу дослідження стану базової психолого-педагогічної підготовки майбутніх юристів розроблено програму експерименту, доведена доцільність використання окремих методів і методик дослідження, розроблено критерії та показники сформованості компонентів базової психолого-педагогічної компетентності майбутніх юристів, визначено й описано рівні сформованості такої компетентності.

Список використаної літератури

1. Котикова О.М. Психолого-педагогічна підготовка майбутніх юристів до виконання професійних ролей / О.М. Котикова // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. пр. – Вінниця, 2010. – Вип. 25. – С. 378–384.

2. Котикова О.М. Психолого-педагогічна підготовка у стандартах юридичної освіти / О.М. Котикова // Проблеми освіти : наук. зб. / М-во освіти і науки України ; Ін-т інноваційних технологій і змісту освіти. – К., 2008. – Вип. 56. – С. 26–30.

3. Котикова О.М. Результаты формирования ключевой психолого-педагогической компетентности будущих юристов / О.М. Котикова // Научные записки Винницкого государственного педагогического университета имени Михаила Коцюбинского : сб. науч. работ. Сер. Педагогика и психология. – 2011. – Вып. 33. – С. 263–268.

4. Котикова О.М. Результаты формирования профессиональной психолого-педагогической компетентности будущих юристов // Научный журнал Национального педагогического университета имени М.П. Драгоманова. Серия 16. Творческая личность учителя: проблемы теории и практики : сб. науч. работ. – К., 2011 – Вып. 14 (24). – С. 224–229.

5. Котикова О.М. Практико-ориентированная психолого-педагогическая подготовка будущих юристов : монография / О.М. Котикова. – К. : КНЕУ, 2010. – 343 с.

6. Слостенин В.А. Педагогика : учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / В.А. Слостенин, И.Ф. Исаев, Е.Н. Шиянов ; под ред. В.А. Слостенина. – М. : Издательский центр “Академия”, 2002. – 576 с.

7. Горбатов Д.С. Практикум по психологическому исследованию : учеб. пособие / Д.С. Горбатов. – Самара : Издательский Дом “БАХРАХ–М”, 2000. – 248 с.

8. Психология та педагогіка : [навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц.] / Л.В. Музичко, А.В. Тімакова, Л.В. Корват та ін. ; за ред. Л.В. Музичко. – К. : КНЕУ, 2008. – 303 с.

Стаття надійшла до редакції 11.09.2012.

Котикова Е.М. Методика и организация консультативного этапа исследования состояния базовой психолого-педагогической подготовки будущих юристов

В статье раскрыта методика и организация констатирующего этапа исследования состояния базовой психолого-педагогической подготовки будущих юристов.

Ключевые слова: психолого-педагогическая подготовка будущих юристов, психолого-педагогическая компетентность будущих юристов.

Kotykova O. Methodology and organization of consulting step of research of state of basic psychology and pedagogical training for would-be lawyers

The article deals with the methodology and organization of narrative stage of research on basic psychological and pedagogical training of future lawyers.

Key words: psychological and pedagogical training of future lawyers, psychological and pedagogical competence of future lawyers.